

MAŁGORZATA CIEŚLAK-KOPYT

WYNIKI BADAŃ NA CMENTARZYSKU KULTURY PRZEWORSKIEJ W BRZESKACH, GM. KLWÓW, WOJ. RADOM

Cmentarzysko (stan. 2) znajduje się nad rzeką Drzewiczką ok. 800 m na północ od wsi Brzeski (ryc. 1). Rozciąga się tu zespół wydym zwany uroczyskiem „Piekielna Górka”. Już przed II wojną światową rzeka wymywała z brzegów wydym „starożytne” przedmioty. W 1938 r. Władysław Karaszewski ze Skierniewic podarował PMA w Warszawie kilkadziesiąt fragmentów naczyń kultury trzcinieckiej i grobów kłozowych znalezionych na uroczysku. Po wojnie odkopano tutaj ornamentowaną, czarną wazę na nóżce (Balke 1991, T. XI (1), która obecnie znajduje się w muzeum PTTK w Nowym Mieście. W latach 1977—1978 badania na tym terenie prowadziła Barbara Balke z IHKM PAN w Warszawie (Balke 1991, s. 76) potwierdzając istnie-

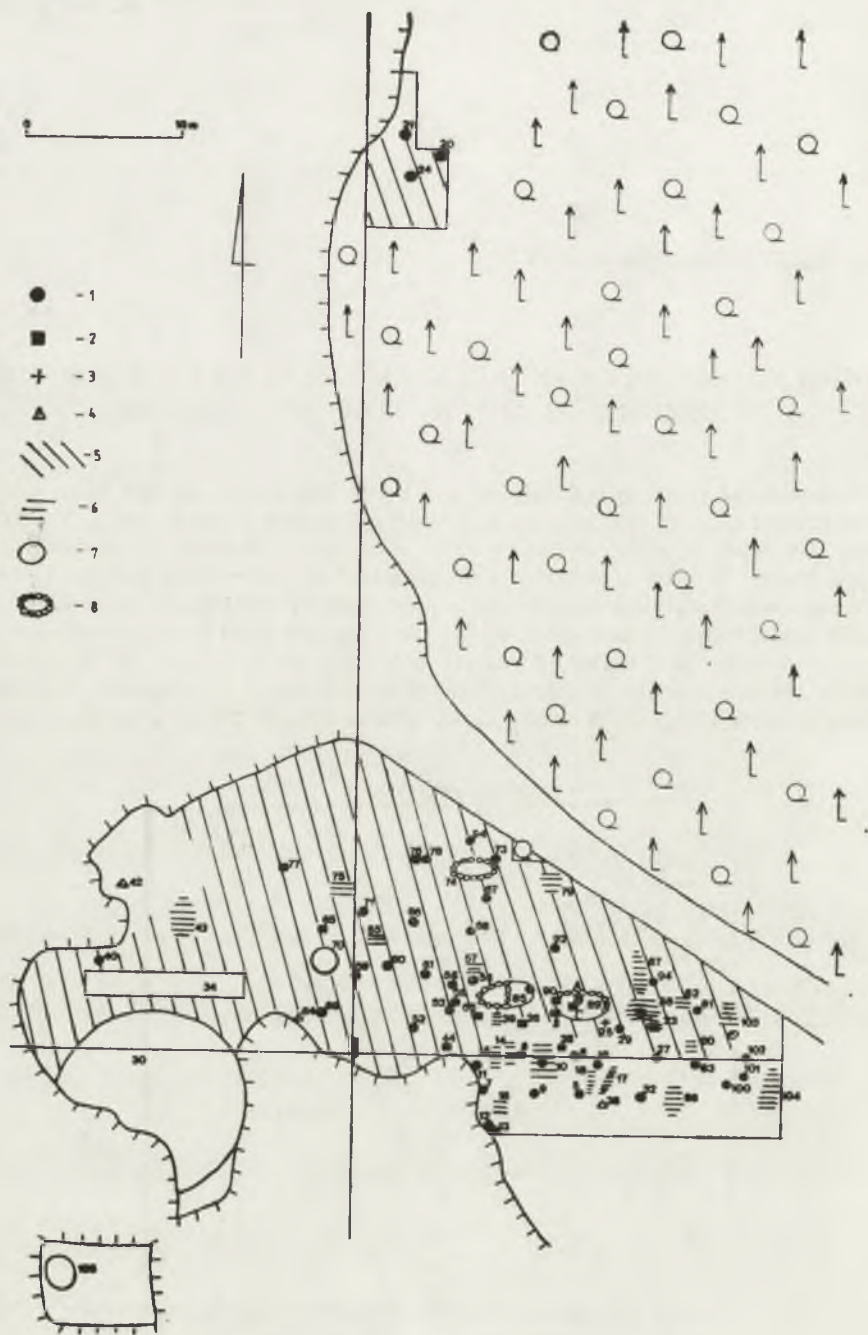

Ryc. 1. Brzeski, gm. Klwów, stan. 1, 2. Położenie stanowisk

Rys. J. Latusek

Fig. 1. Brzeski, Klwów commune, sites 1 and 2. Location of sites

Drawn by J. Latusek

Ryc. 1a. Brzeski, gm. Klwów, stan. 2. Planigrafia cmentarzyska

1 — grób jamowy, 2 — grób popielnicowy, 3 — skupisko przepalonych kości, 4 — skupisko ceramiki, 5 — warstwa ciałopalenia, 6 — skupisko warstwy ciałopalenia, 7 — palenisko, 8 — palenisko otoczone kamieniami

Fig. 1a. Brzeski, Klwów commune, site 2. Layout of the cemetery:

1 — pit grave, 2 — urn grave, 3 — concentration of charred bones, 4 — concentration of pottery shreds, 5 — cremation layer, 6 — concentration of cremation layer, 7 — fire place, 8 — fire place enclosed by stones

Ryc. 1b. Brzeski, gm. Klwów. Kamienny krąg (ob. 30):

1 — zabytek metalowy, 2 — ceramika, 3 — przepalona kość

Fig. 1b. Brzeski, Klwów commune. Stone circle (feature No 30):

1 — metal artefact, 2 — pottery, 3 — charred bone

nie dużej, wielokulturowej osady (stan. 1), na której dominowały materiały kultury przeworskiej. W 1986 r., podczas badań powierzchniowych prowadzonych przez autorkę, zarejestrowano cmentarzysko tej kultury położone na wydmie w sąsiedztwie osady.

W lipcu 1986 r. rozpoczęto prace wykopaliskowe, które kontynuowano do 1991 r. W chwili ich rozpoczęcia obszar cmentarzyska wynosił około 0,5 ha, z czego zbadano 1/3 powierzchni. Nie sposób ocenić, jaki teren zajmowała nekropola pierwotnie, ponieważ wschodnia część jest pokryta lasem, a zachodnia i południowa ulega ciąglemu niszczeniu spowodowanemu podmywaniem przez rzekę i intensywnym wybieraniem piasku przez miejscową ludność.

Dotychczasowe badania objęły swoim zasięgiem najbardziej zagrożone partie stanowiska, to jest brzegi wydmy i część centralną. Przeprowadzono również sondaż na północnym krańcu nekropoli oraz pobliskiej osadzie. W trakcie badań odkryto 106 obiektów, w tym 83 kultury przeworskiej: 2 konstrukcje kamienne (kurhan(?), bruk), 40 grobów jamowych, 11 popielnicowych, 5 skupisk przepalonych kości bez widocznych jam grobowych, 4 paleniska, 21 skupisk w obrębie warstwy ciała-palenia.

GROBY JAMOWE

Odkryte do tej pory groby jamowe reprezentowały dwie odmiany. Jedną tworzyły owalne lub okrągłe jamy o nieckowatym profilu z wypełniskiem brunatnym lub szaroczarnym przesyconym węglem drzewnym, drugą rozległe, podłużne lub o nieregularnym kształcie jamy z jasnoszarym wypełniskiem zawierającym niewielkie ilości węgla drzewnego występującego w całej jamie lub tworzącego skupiska. Zarysy grobów wystąpiły na różnych głębokościach: od 10 cm (ob. 5, 8) do 84 cm (ob. 85), a dna do 115 cm (ob. 54). Wszystkie groby, poza ob. 85, zawierały węgiel drzewny. W kilku przypadkach zanotowano występowanie nad jamą grobową jednego (ob. 7, 12) lub kilku kamieni (ob. 10).

W dwóch (?) przypadkach zaobserwowano rozsypywanie części kremacji nad właściwą jamą grobową (ob. 10, 85). Cecha ta wystąpiła w grobach, których zarysy jam uchwycono na większych głębokościach. Obiekt 10 został odkryty na gł. 24 cm. Do 70 cm miał on nieregularny kształt, a wypełnisko było przesycone węglem drzewnym i dużą ilością przepalonych kości i fragmentów naczyń. Znalaziono w nim ponadto: gliniany prześlik dwustożkowaty, fragmenty stopionych brązów, żelaznego okucia i części miniaturowej tarczki (ryc. 3 a). Na gł. 55 cm pojawiły się kamienie przykrywające okrągłą jamę, której zarys wystąpił na gł. 70 cm (ryc. 2). Jama w profilu miała kształt nieckowaty. Zawierała niewielką ilość kości, stopione brązy, drucik i kółeczko brązowe oraz dużą ilość ceramiki: ułamki przepalonych ornamentowanych waz, których fragmenty znaleziono również w górnej partii, ponad kamieniami, oraz kubka i czarki. W grobie został pochowany osobnik dorosły (Kozak-Zychman 1986).

Ryc. 2. Brzeski, gm. Klwów, obiekt 10 (grób 6)

Fot. M. Cieślak-Kopyt

Fig. 2. Brzeski, Klwów commune, feature No 10 (grave 6)

Photo M. Cieślak-Kopyt

Ryc. 3. Brzeski, gm. Klwów, stan. 2. Inwentarze grobów jamowych i popielnicowych: a — tarczka (ob. 10); b, c — zapinki (ob. 11); d, e — grot, okucie końca pasa (ob. 59); f, g — zawieszka, ostroga (ob. 44). Rys. B. Scibisz

Fig. 3. Brzeski, Klwów commune, site 2. Inventories of pit- and urn graves: a — plate (feature No 10); b, c — fibulae; e — point, end-of-belt fixture (feature No 59); f, g — pendant, spur (feature 44). Drawn by B. Scibisz

Obiekt 85 odkryto na gł. około 25 cm. Do poziomu 60 cm nieregularne w zarysie wypełnisko było przesycone węglem drzewnym, odkryto w nim m.in. żelazny hebel, gwóźdź o płaskiej, okrągłej główce, brązowe okucie, fragmenty przepalonych naczyń oraz cienkościennej czarnej wazy. Skupisko zanikło na gł. około 70 cm. Na 85 cm pojawiły się przepalone kości tworzące zwarte skupisko w niewielkiej jamce zawierającej dalsze fragmenty wazy i drugi gwóźdź o płaskiej główce.

Wyposażenie nieceramiczne grobów jest ubogie i wystąpiło zaledwie w 13 pochówkach (w tym ob. 10 i 85). Ob. 7 zawierał 2 żelazne zapinki zbliżone do A. 96 (ryc. 3 b, c) datowane na fazę B2/C1 (Balke 1976, s. 186), ob. 29 — okucie końca pasa J. III Raddatza datowane na fazy B2/C1—C1a, ob. 53 — brązową zapinkę 10 serii A. V z rozwiniętej fazy B2 i żelazny nóż o obustronnie wyodrębnionym trzpieniu, ob. 54 — fragment grzebienia typu B. I Thomas, brązowe szczypce, żelazną sprężynę zamka skrzynki, fragment żelaznego okucia, gliniany przęślik dwustożkowy, oselkę z piaskowca. W ob. 59 wystąpił grot z żeberkiem i okucie końca pasa J. II3—4 Raddatza datowane na fazę C1 (ryc. 3 d, e), w ob. 66 — fragment jednodzielnej sprzączki półkolistej z fazy B2/C1 i żużel szklany, w ob. 69 — nożyk o obustronnie wyodrębnionym trzpieniu i fragment stopionego wisiorka brązowego (?), w ob. 71 — brązowa zapinka pochodna od silnie profilowanych datowana na fazę B2—C1, w ob. 81 — brązowe szczypce, w ob. 89 A — żelazna igła, przęślik, stopiony brąz, fragment płytki jednowarstwowego grzebienia oraz w ob. 101 — żelazna zapinka A. V z cylindrem na sprężynę, datowana na fazy B2b—B2/C1 (Balke 1976, s. 187).

Najpóźniej jest datowany ob. 24 odkryty w północnej części cmentarzyska, zawierający m.in. fragment toczonego naczynia.

GROBY POPIELNICOWE

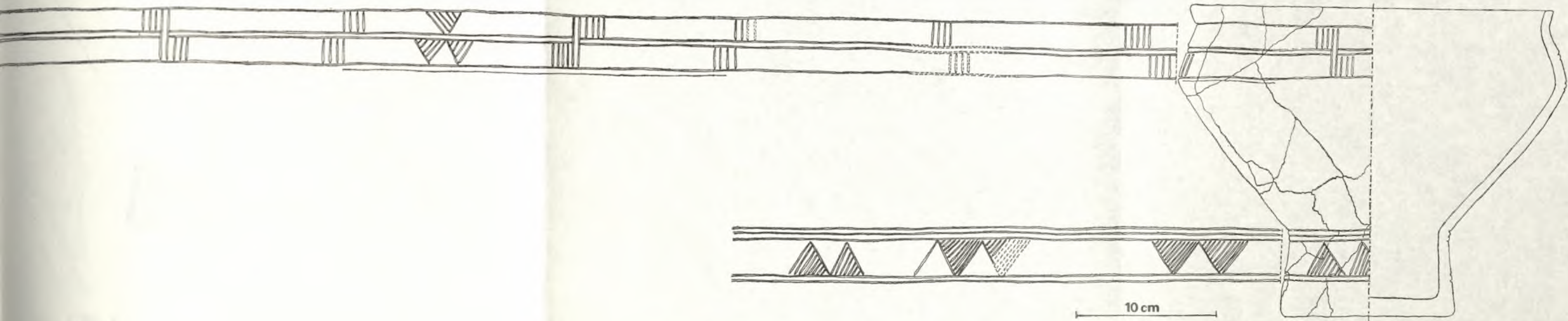
Odkryto 11 grobów popielnicowych, w tym 2 pochówki częściowo zniszczone (ob. 21, 89 C). We wszystkich obiektach (wyjąwszy ob. 21) stwierdzono dużą ilość węgla drzewnego. Prawie wszystkie popielnice przykrywano i obstawiano fragmentami przepalonych naczyń. W 2 przypadkach popielnice były ustawione do góry dnem (ob. 21, 90), przy czym naczynie z ob. 90 było lekko przepalone.

Popielnice reprezentują 3 odmiany naczyń: 4 okazy do dwustożkowate garnki o brunatnych powierzchniach, niestarannie wygładzonych lub chropowatych, należące do V grupy T. Liany, 6 popielnic to ostroprofilowane wazy grupy II/3 T. Liany. Trzy z nich należą do naczyń na nóżkach o wyświecanych powierzchniach pokrytych bogatą ornamentyką, np. waza z ob. 65 (ryc. 4). Popielnica z ob. 87 należy do naczyń nie profilowanych III grupy T. Liany.

Z analizy antropologicznej (analizie poddano szczątki kostne z 7 grobów) wynika, iż 5 grobów zawierało kości dziecka samego (ob. 11, 28) lub z osobnikiem dorosłym (ob. 21, 44, 77).

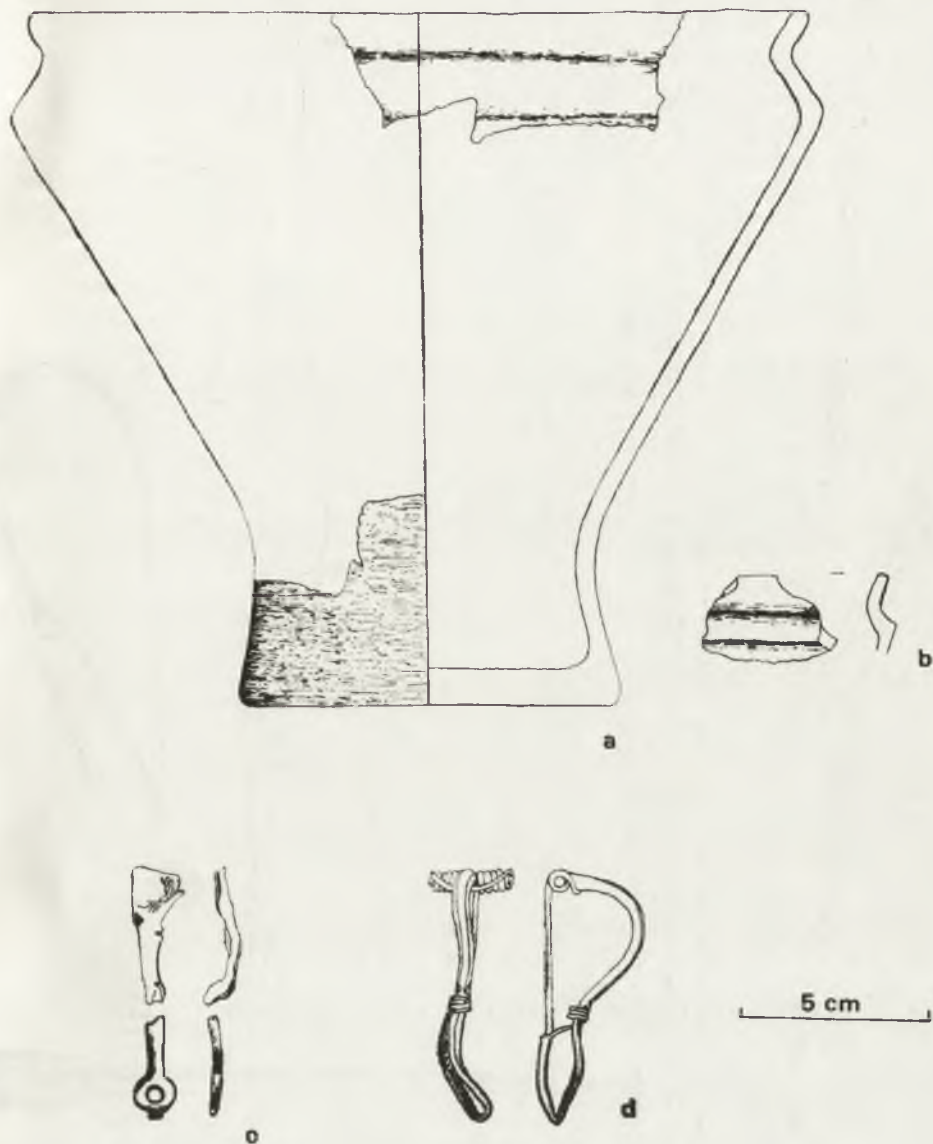
Najbogatszym pochówkiem jest niewątpliwie ob. 65 — grób wojownika, zawierający kości masywnego mężczyzny (*Maturus*) i osobnika młodego (kobiety?) (Pyżuk 1991). W popielnicy znaleziono drobne fragmenty naczyń glinianych (ryc. 5 a, b), brązowe okucie końca pasa J. II3 Raddatza (ryc. 5 c), stopione brązy i grudki stopionego, zielonego szkła oraz brązową zapinkę A. 162 (ryc. 5 d). W jamie obiektu leżał zwinięty rytualnie miecz obosieczny odmiany VIII/2 M. Biborskiego wykonany techniką dziwerowania, umbo J. 7 a — 2 odmiany wg T. Liany, imacz J. 9 o nie wyodrębnionych, trapezowatych płytkach, 2 groty (krótszy okaz inkrustowany srebrzem), nożyce, nóż lukowaty — prawdopodobnie brzytwa, oselka (ryc. 6, 7) oraz stopiony przedmiot z brązu. Zespół jest datowany na fazę C1a.

Interesującym kompleksem grobowym są obiekty 89 A, B, C i 90, które wystąpiły obok siebie na przestrzeni około 2×1 m. Bezpośrednio nad jamami grobo-

Ryc. 4. Brzeski, gm. Klwów, stan. 2. Obiekt 65. Popielnica
Rys. M. Zahorska

Fig. 4. Brzeski, Klwów commune, site 2. Feature 65. Urn
Drawn by M. Zahorska

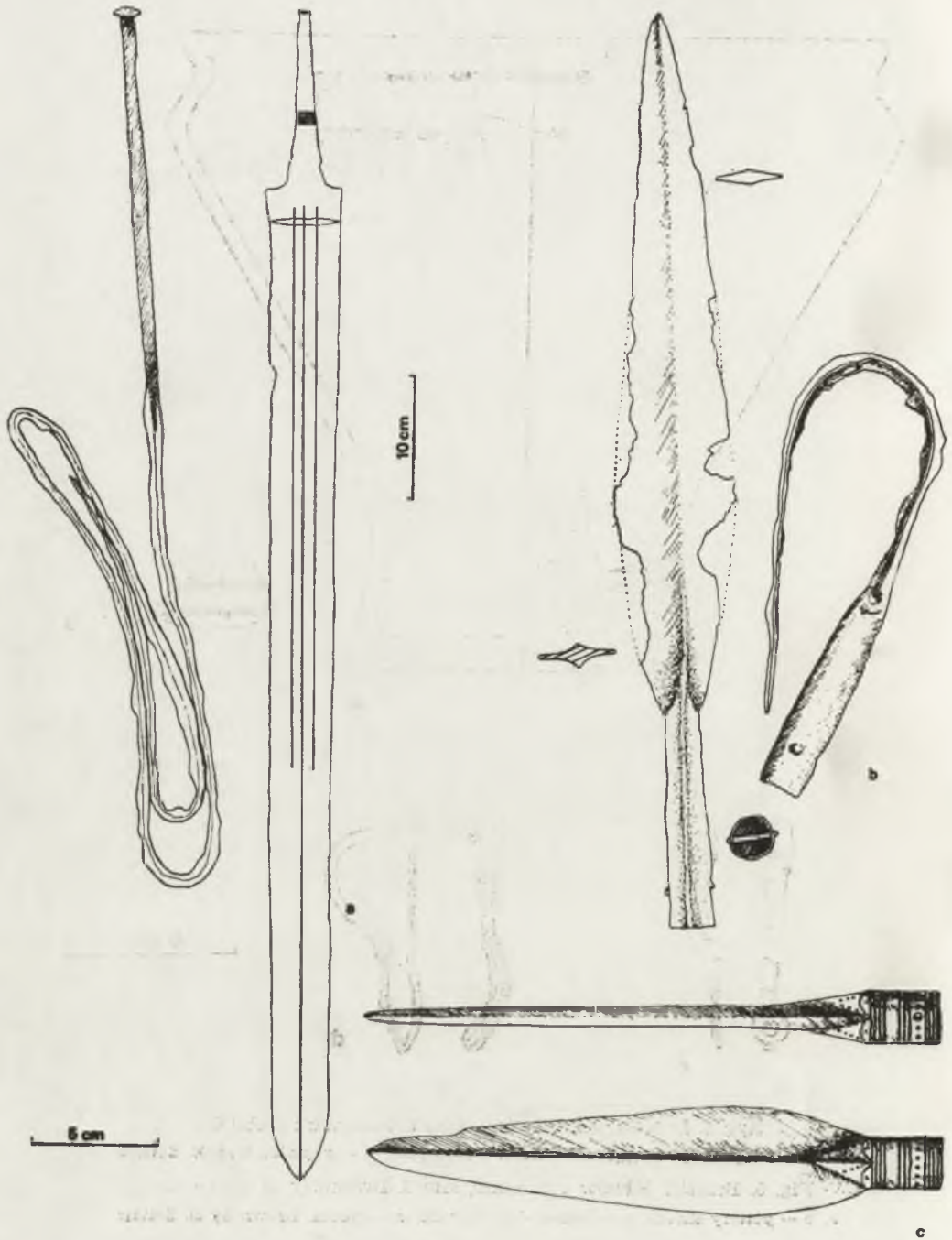

Ryc. 5. Brzeski, gm. Klwów, stan. 2. Inwentarz grobu 65:

a, b — fragmenty naczyń; c — okucie końca pasa; d — zapinka. Rys. B. Scibisz

Fig. 5. Brzeski, Klwów commune, site 2. Inventory of grave 65:

a, b — pottery shreds; c — end-of-belt fixture; d — fibula. Drawn by B. Scibisz

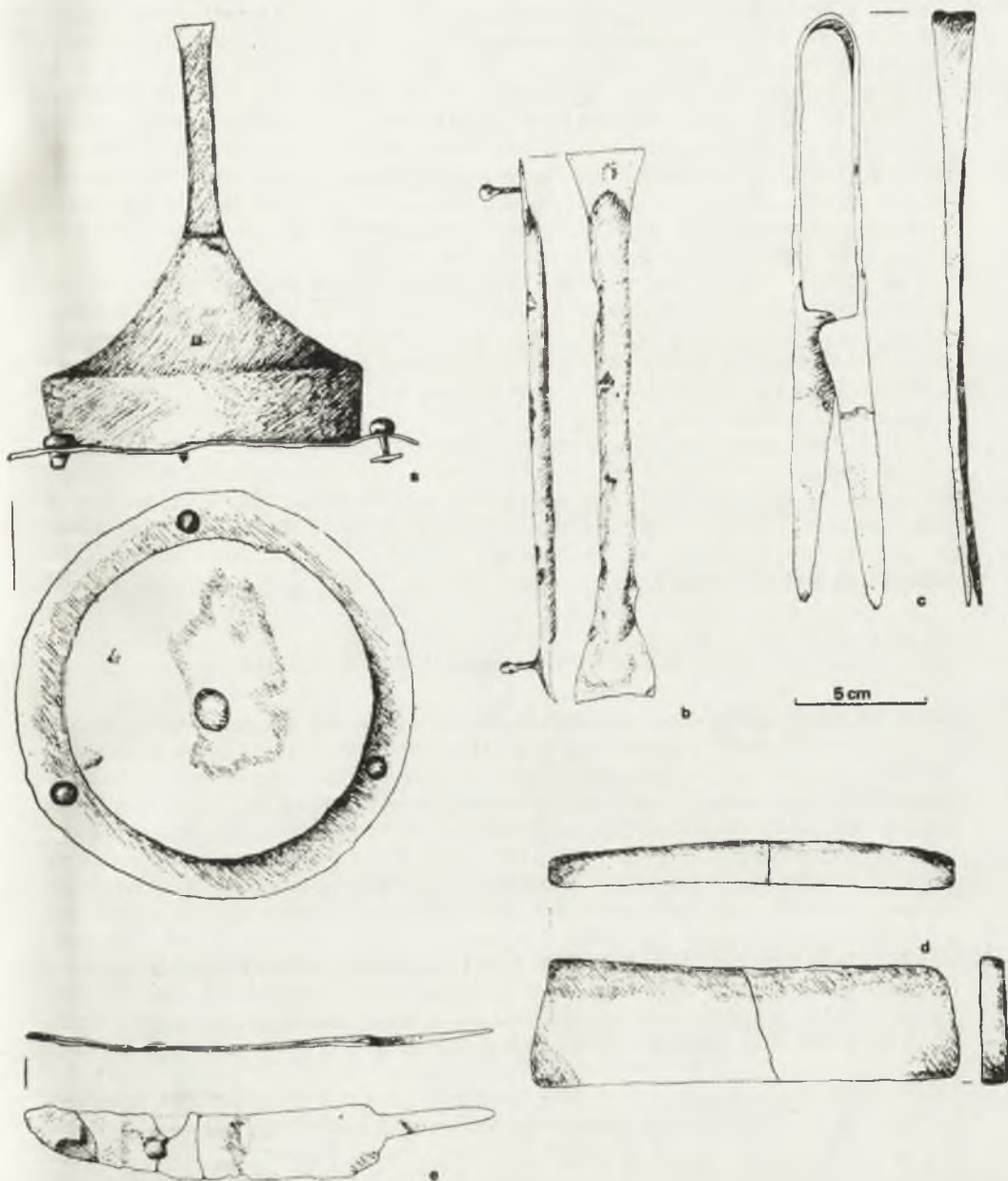

Ryc. 6. Brzeski, gm. Klwów, stan. 2. Inwentarz grobu 65:

a — miecz; b, c — groty

Fig. 6. Brzeski, Klwów commune, site 2. Inventory of grave 65:

a — sword; b, c — points

Ryc. 7. Brzeski, gm. Klwów, stan. 2. Inwentarz obiektu 65:

a — umbo; b — łmacz; c — nożyce; d — ośelka; e — nóż. Rys. B. Scibisz

Fig. 7. Brzeski, Klwów commune, site 2. Inventory of feature No 65:

a — umbo, b — shield handle, c — scissors, d — whetstone, e — knife. Drawn by B. Scibisz

wymi zarejestrowano palenisko, pierwotnie otoczone kamieniami (ob. 89). W palenisku odkryto dużą ilość przepalonych ułamków naczyń i 2 potłuczone cienkościennie wazy o wyswiecanych czarnych powierzchniach. Trzy groby to pochówki popielnicowe (ob. 89 B, C, 90), ob. 89 A — jamowy. Wyposażenie trzech z nich świadczy, że były to pochówki kobiece: w ob. 89 B wystąpiły 2 brązowe zapinki pochodne od silnie profilowanych, datowane na fazy B2—C1, żelazne okucie zamka skrzynki, fragment żelaznej igły, gliniany i kamienny przęślik, żelazna tordowana szpila do przęślicy i 3 fragmenty żelaznych okuć, w ob. 89 C — fragmenty żelaznej igły oraz kolia ok. 29 miniaturowych paciorków z turkusowego fajansu (?) i szkła oraz szkła czerwonego (2 szt.) i (być może) zielonego (2 szt.). Ob. 90 zawierał wyłacznie przystawki: kubek i naczyne nie profilowane.

W pozostałych grobach wystąpiły pojedyncze zabytki pozaceramiczne: w ob. 11 — żelazny wisiorek kapsułkowany datowany na fazy B2—C1, w ob. 28 — żelazny wisiorek kulisty, kawałki brązów, nożyk o obustronnie wyodrębnionym trzpieniu, w ob. 44 — brązowy kabłączek do pasa i brązowa ostroga datowana na wczesne stadium późnego okresu wpływów rzymskich (ryc. 3 f, g) (Niewęglowski 1984, s. 150), w ob. 87 — żelazny gwóźdź.

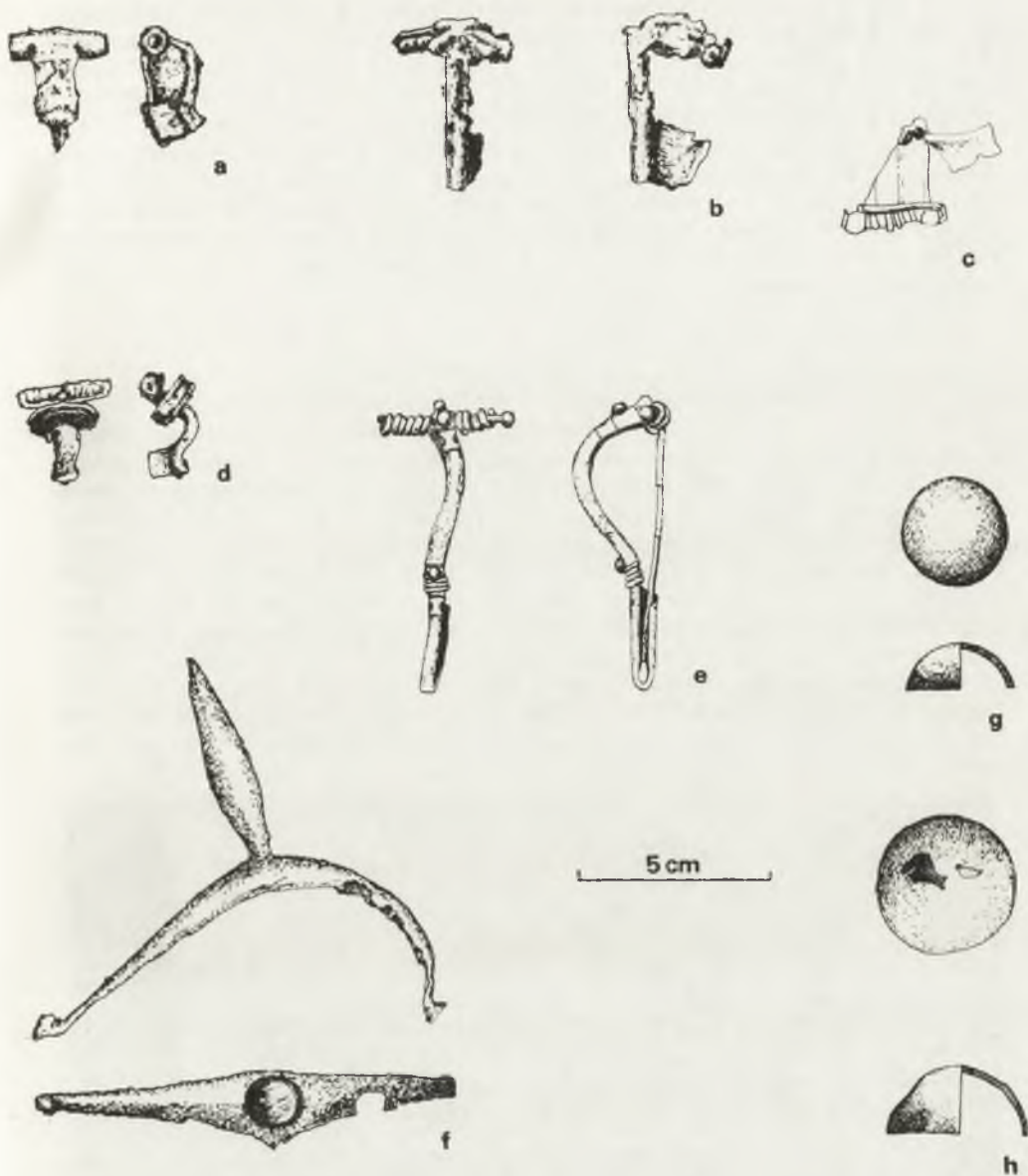
Duża ilość grobów na cmentarzysku uległa całkowitemu zniszczeniu, pochodzą z nich nieliczne zabytki metalowe, m.in. żelazne ostrogi I grupy Godłowskiego datowane na fazy B2b—C1a, żelazne zapinki A. 132, A. 41 (ryc. 8 c), A. V s. 8 z faz B2b—B2/C1 (ryc. 8 d), a także fragmenty żelaznej sprzączki jednostzielnej o ramie półkolistej datowanej na fazy B2—C1 i dwudzielnej prostokątnej z fazy B2—C1b.

WARSTWA CIAŁOPALENIA

Z cmentarzyskiem łączy się warstwa ciałopalenia występująca między ziemią orną a grobami ciałopalnymi. Warstwa zalega na prawie całej powierzchni stanowiska. Charakteryzuje się zabarwieniem od intensywnie czarnego do ceglastego. Zawiera ona dużą ilość silnie rozdrobnionego węgla drzewnego, kości o różnym stopniu przepalenia tworzące dość często dające się wyodrębnić niewielkie skupiska, fragmenty naczyń, przede wszystkim wielką ilość silnie przepalonych, zniekształconych kawałków, ale i fragmenty ceramiki bez śladów palenia na dosie. Warstwa zawiera również dużą ilość zabytków metalowych, przeważnie drobne części nie określonych przedmiotów. Jej grubość wynosi od kilku do około 20 cm. Warstwa tworzy płaszczyzny o nieregularnym kształcie, różnej wielkości, poprzedzielane pasmami przepalonego, ceglastego piasku. W centralnej i południowej części cmentarzyska w jej obrębie można wyróżnić skupiska o ciemniejszym zabarwieniu określone jako obiekty, w partii północnej jest jednolita, o brunatnoszarym zabarwieniu, przesycona silnie rozdrobnionymi, przepalonymi kośćmi. W okolicy kurhanu i pod brukiem kamiennym w warstwie występuje prawie wyłącznie węgiel drzewny.

W niektórych skupiskach zarejestrowano zabytki pochodzące najprawdopodobniej z jednego pochówku, np. w ob. 88 wystąpiły 2 ostrogi I grupy K. Godłowskiego (1970) i liczne fragmenty skorodowanego umbra, które wskazują na znajdujący się w tym miejscu pochówek wojownika. W niektórych skupiskach wyodrębniono kości 1 osobnika (np. ob. 74), w innych kilku osobników różnej płci, np. w ob. 43 zawierającym m.in. zawieszki pochwy miecza, jednostzielną sprzączkę prostokątną, fragmenty brązowych okuć noża (?), gliniany przęślik dwustożkowy i fragment zielonkawego szkła.

Poza skupiskami, w warstwie wystąpiły zabytki o bardzo różnej chronologii, od wczesnie datowanej zapinki A. 132 (ryc. 8 b) po zabytki z późnego okresu wpływów rzymskich, np. fragmenty naczyń toczonych czy brązowa zapinka kuszowata

Ryc. 8. Brzeski, gm. Klwów, stan. 2. Zabytki z warstwy ciałopalenia i zniszczonych grobów:

a—e — zapinki; f — ostroga; g, h — brązowe półkule. Rys. B. Scibisz

Fig. 8. Brzeski, Klwów commune, site 2. Artefacts from cremation layer and destroyed graves:

a—e — fibulae; f — spur; g, h — bronze hemisphere. Drawn by B. Scibisz

A. 162 (ryc. 8 e), zdobiona guzkami na końcach kabłąka i ornamentem metopowym na nóżce i kabłąku, co jest cechą charakteryzującą młodsze odmiany (Godłowski 1981, s. 101). Unikatowymi zabytkami są 2 przedmioty z brązu — puste w środku półkule (ryc. 8 g, h) nie mające analogii w okresie wpływów rzymskich. Podobny przedmiot pochodzi natomiast z wczesnośredniowiecznego grodziska w Hilmar Gelin w Szwecji (Rulewicz 1961, s. 23, ryc. 2 f). Ponadto w warstwie znaleziono żelazną fibulę A. V z taśmowatym kabłąkiem i cylindrem na sprężynę (ryc. 8 a) datowaną na fazy B2b—B2/C1 oraz ostrogę VII grupy K. Godłowskiego (1970) (ryc. 8 f), datowaną głównie na fazę C1b, fragment kolca umbra J. 7a, wisiołek wiaderkowy, drobne fragmenty kościanych grzebieni i szpil, przęśliki, osetki i kawałki brązowych i żelaznych okuć.

KONSTRUKCJE KAMIENNE

W latach 1987—1988 podczas badań na zachodnim krańcu wydmy odkryto 2 obiekty z kamiennymi konstrukcjami (ryc. 9, 10). Obiekt 30 stanowił kamienny krąg zalegający na gł. 75—90 cm. Krąg miał średnicę ok. 12 m. Jego część południowo-zachodnia została zniszczona przez osypywanie się ścian wydmy, natomiast partię centralną zakłócił późniejszy wkop. Zewnętrzną część obiektu stanowi biegący na jego obwodzie, dość zwarty w partiach nie zniszczonych, bruk z kamieni o szerokości 3,4 m. Obramowanie bruku tworzył regularnie ułożony krąg z dość dużych kamieni (średn. 12 m). Wewnątrz bruku wystąpił drugi krąg z wielkich kamieni (średn. 10 m). Większe głazy zostały ułożone również co kilka metrów w wewnętrznej ścianie bruku. W części północno-zachodniej bruk nie miał charakteru zwartego, prawdopodobnie część kamieni została zabrana później, być może już w czasach nowożytnych i użyta do budowy palenisk, które odkryto nad brukiem.

Ryc. 9. Brzeski, gm. Klwów, stan. 2. Wschodnia część obiektów 30, 34

Fot. M. Cieślak-Kopyt

Fig. 9. Brzeski, Klwów Commune, site 2. Eastern parts of features. Nos. 30 and 34

Photo M. Cieślak-Kopyt

Ryc. 10. Brzeski, gm. Klwów, stan. 2. Krąg i bruk kamienny

Rys. M. Charko

Fig. 10. Brzeski, Klwów commune, site 2. Stone circle and stone pavement

Drawn by M. Charko

Srodkową partię obiektu, o średnicy 5,6 m, stanowiła nie zabrukowana przestrzeń, w obrębie której wystąpiła konstrukcja kamienna tworząca obramowanie grobu (ob. 31). W jej obrębie, wśród częściowo przepalonych kamieni, wyodrębniono skupiska przepalonych naczyń i kości (ob. 31 A, B) zawierające zabytki metalowe: fragment żelaznego noża o trójkątnie ukształtowanej głowni, części okuć i blaszek żelaznych, 2 fragmenty stopionych przedmiotów brązowych. Był to prawdopodobnie pochówek 1 osobnika młodocianego (Kozak-Zychman 1987). Wśród wyposażenia wystąpił fragment toczzonego naczynia, co pozwala datować obiekt najwcześniej na fazę C1b. Pod całym brukiem i ob. 31 zalegała warstwa spalenizny o miąższości 10—15 cm zawierająca prawie wyłącznie rozdrobniony węgiel drzewny oraz zaledwie kilka przepalonych kostek. Być może było to miejsce, gdzie odbywały się obrzędy rytualne połączone z paleniem ognisk (?).

Nie można wykluczyć, iż bruk był nakryty ziemnym nasypem zniszczonym w czasach nowożytnych (pozostałości palenisk, nowożytna ceramika i moneta z XVII w. odkryte nad kamieniami). W takim przypadku bruk byłby kamiennym obwodem kurhanu zbliżonym typologicznie do typu 3 i 4 R. Wołągiewicza (1977, s. 71) ze względu na obecność 2 wieńców kamiennych: na obrzeżu i wewnątrz bruku. Prawdopodobnie obiekt został przejęty bezpośrednio z kultury wielbarskiej,

gdzie kurhany były umieszczane często na cmentarzyskach płaskich, w odróżnieniu od kultury przeworskiej, w której występują oddzielnie i zawierają przeważnie bogate pochówki (Janiczak 1990).

Drugim obiektem z konstrukcją kamienną, odkrytym w odległości 1 m od ob. 30, był podłużny bruk kamienny (ob. 34) o wymiarach: 1,4×10 m. Został zbudowany z jednej warstwy niewielkich, dość zwarto ułożonych kamieni na gł. 40—50 m (ryc. 10). Bezpośrednio pod brukiem wystąpił dalszy ciąg spalenizny, w której wyodrębniono skupisko przepalonych kości. Nie wiadomo, czy bruk funkcjonował równocześnie z kurhanem (ob. 30). Być może został ułożony później, z kamieni zabranych z północno-zachodniej części ob. 30. Z drugiej strony warstwa spalenizny zalegająca bezpośrednio pod obiektem może świadczyć o jednoczesnym istnieniu obu konstrukcji.

ZAKOŃCZENIE

Na podstawie dotychczasowych badań chronologię nekropoli można wstępnie zamknąć w fazach B2b—C2 (?), podobnie jak zbliżone pod względem materiału zabytkowego cmentarzysko w Brzeźcach, stan. 2 (Balke 1976). Najwcześniejsze groby są datowane na rozwiniętą fazę B2, np. ob. 53 z fibulą 10 serii A. V lub. ob. 101 z zapinką A. V z cylindrem na sprężynę. Największa liczba grobów pochodzi z końca wczesnego i początku późnego okresu wpływów rzymskich, przy czym najmłodszy dotąd pochówek popielnicowy jest datowany na fazę C1a (umbo J. 7a o. 2 wg T. Liany, imacz J. 9 o nie wyodrębnionych płytkach).

Bardzo wczesnie jest również datowana warstwa ciałopalenia, niektóre zabytki są współczesne najstarszym grobom, np. zapinka zbliżona do typu A. 132, A. V 8 serii, A. V z cylindrem na sprężynę. Początkowo więc na cmentarzysku występowały jednocześnie wszystkie formy pochówków, najpóźniej datowane groby pochodzą raczej z fazy C1a (?). Z fazy późniejszej w warstwie ciałopalenia wystąpiły: zapinka A. 162, fragmenty toczonych naczyń, ostroga VII grupy K. Godłowskiego.

Najciekawszym i być może najmłodszym obiektem na cmentarzysku jest kurhan (?), najdalej na południe wysunięty obiekt tego typu wskazujący na znaczny wpływ kultury wielbarskiej, rozwijającej się równolegle na prawobrzeżnym Mazowszu. Obiekt jest datowany ceramiką toczoną na kole, pochodzącą z pochówku w części centralnej (ob. 31).

Określenie schyłku istnienia cmentarzyska jest w chwili obecnej niemożliwe. Do zbadania zostały część wschodnia nekropoli oraz północna, gdzie wystąpiła m.in. warstwa ciałopalenia tworząca jednolitą całość (bez skupisk) przesycona przepalonymi kośćmi, zawierająca fragmenty naczyń toczonych.

Muzeum Okręgowe w Radomiu

LITERATURA

- Balke B.
 1976 *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Brzeźcach pow. Białobrzegi (stanowisko 2)*, WA, t. 41, s. 155—209.
 1991 *Kultura przeworska w międzyrzeczu Wisły, Pilicy i Itzanki*, Warszawa.
- Biborski M.
 1978 *Miecze z okresu wpływów rzymskich na obszarze kultury przeworskiej*, Mat. Arch., t. 18, s. 53—165.

Godłowski K.

1970 *The Chronology of the Late Roman and Early Migration Periods in Central Europe*, Zeszyty Nauk. UJ, z. 11, Kraków.

1981 *Kultura przeworska, w: Prahistoria ziem polskich. Późny okres lateński i okres rzymski*, t. 5, s. 57—134.

Janiczak H.

1990 *Kurhany kultury przeworskiej*, Przegląd Arch., t. 37, s. 121—148.

Liana T.

1970 *Chronologia względna kultury przeworskiej we wczesnym okresie rzymskim*, WA, t. 35, s. 429—491.

Niewęglowski A.

1984 *Dwa cmentarzyska z okresu rzymskiego w Goździku, gm. Borowe, woj. Siedlce*, Spraw. Arch., t. 35, s. 131—160.

Pyżuk M.

1991 *Cmentarzysko ciałopalne „rozproszone” kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich w Brzeskach, gm. Klwów, woj. radomskie. Stanowisko 2. Warszawa (maszynopis).*

Rulewicz M.

1961 *Wczesnośredniowieczne gry w ośrodkach miejskich na Pomorzu, Z otchłani wieków*, r. 27, z. 1, s. 18—24.

Zychman-Kozak W.

1986, 1988 *Analiza antropologiczna przepalonych szczątków kostnych z badań terenowych Muzeum Okręgowego w Radomiu, Lublin (maszynopis).*

MAŁGORZATA CIEŚLAK-KOPYT

REPORTS ON EXAMINATION OF THE PRZEWORSK CULTURE CEMETERY AT BRZESKI, KLWÓW COMMUNE, RADOM DISTRICT

The crematory cemetery at Brzeski on Drzewiczka, Radom district, is a part of Przeworsk culture settlement complex from the 3rd century AD. It was discovered in 1986 and excavated till 1991. The closest sites of the Przeworsk culture have been located ca 7 km to the north, in the vicinity of Nowe Miasto, and a little further to the north — in Legionice (in the Pilica basin).

The cemetery is situated on a dune. Partly destroyed, it covers now the area of ca 0.5 ha and is forested in the most part.

The excavations resulted in discovering of 106 archaeological features, 83 of them associated with the Przeworsk culture: 2 stone constructions (a mound and a pavement), 40 pit graves, 11 urn graves, 5 concentrations of charred bones without visible pits, 4 hearths, and 21 concentrations of cremation layer.

Two variants of pit graves can be singled out: circular or oval deep holes with a great amount of charcoal, and wide-spread shallow holes with light fill. Grave inventory, registered only in 13 cases, is rather poor. It comprises mainly parts of attire — dated to phases B2b-c1 and — and pottery.

Urn graves contained a great amount of charcoal. Almost all urns were encircled and covered by burnt pottery. They represent three types: four of them are biconical vessels — carelessly made — of Liany group V, six are sharp-profiled vessels of group II/3, one is a low-profile vessel of Liany group III. Five graves contained child's bones together with bones of an adult. The richest burial — that of a warrior (feature 65) is dated to phase C1a. Of an interest is a complex of 4 graves (three

of them being definitely female graves) covered with a hearth with remains of a ritual feast. One of them contained a necklace of beads of glass and faience.

A cremation layer, spread over the whole burial area, is associated with the cemetery. It was dark in color (varying from brick red to black) and contained a great number of burnt pottery and other artefacts (including those of metal), unfortunately in a poor shape. Very dark spots — concentrations — can be distinguished in the cremation layer. They contained artefacts of various chronology, from an early A.162 fibula to artefacts of the Late Roman Period (e.g. wheel-made pot shreds, a spur of the Godłowski's group VII, A.162 fibula decorated with metope ornament and small knobs on bow ends). Very interesting are 2 bronze hemispheres, hollow inside, being probably draughtsman pieces.

Two massive stone constructions were discovered in the western end of the burial ground, in the uppermost part of the dune. The first one was a stone circle, 12 meters in diameter; the other a pavement — 3—4 meters wide — covering the outer parts of the circle. In the central, unpaved part of the construction, a stone-lined cremation grave with wheel-made pottery was discovered. Probably the circle was originally covered, by a mound, that was destroyed in modern times. Another pavement, oblong in shape, consisting of one layer of small flagstones with burnt layer underneath, was discovered nearby.

The chronology of burial grounds in question can be put between phase B2b and phase C2 (?). The same chronological position has a cemetery at Brzeźce, site 2 (excavated by B. Balke), that yielded similar collection of artefacts. Majority of graves at Brzeski are from the end of the Early Roman Period and from the beginning of the Late Roman period. The cremation layer is of the earlier age. It contained artefacts contemporary with those found in the earliest graves: fibulae A.132, of A.V 8 series, A.V with a spring cylinder, etc. The most interesting and probably the youngest feature (dated by wheel-made pottery) is the paved mound — an evidence of influences from the Wielbark culture.

Translated by Jerzy Kopacz